

## **KOSTYUMUN BƏDİİ OBRAZLARDA TƏTBİQİNİN TƏHLİL EDİLMƏSİ**

XX əsrdə mədəniyyətin inkişafı sarsılmaz görünən incəsənət haqqında təsəvvürləri dəyişdirdi. Texniki irəliləmənin templərini sürətləndirilmiş elmi-texniki inqilab bütövlükdə bədii mədəniyyətə böyük təsir göstərdi. Kütləvi incəsənət məmulatlarının kütləvi istehsalı ilə təyin edilməsinin yeni bədii meyarları ilə meydana çıxdı. Ancaq ayrı-ayrı incəsənət növləri arasında ahəngdar əlaqə problemi, vahid stilin yaranması, bütövlüyə və bitkinliyə cəhd daha da kəskin xarakter əldə edir. Hər dövr, stil, mədəniyyət, mühit və kostyum, heykəltaraşlıq və memarlıq arasında ilkin şərtlərlə əlaqəyə məcbur edir.

Əgər intibah dövrünün stili formanın bərabər və harmonik bölməyə çalışırdısa, onda borokko tərzı müəyyən sahələrdə diqqəti cəlb edir. İstənilən əsərin məzmunu daxili faciə və ziddiyyətlə doldurulmuşdur, incəsənətin – tərifləmə, uyğunsuzluq, təmtəraqdır. Bu dövrdə möhtəşəm geyimlər tikilir. İnsan daha mənəvi gücü, fiqurun proporsiyalarının gözəlliyini göstərmir; diqqət mərkəzində sosial və iqtisadi aləmdə qüdrətli olan insan obrazıdır. Bilərəkdən durulmuş pozalar, teatr jesti, yumşaq, dekorativ atributlar meydana gəlir.

XVIII əsrdə borokko stilinin əvəzinə rokoko adlı zərif stil gəlir. Bu stil formalarının nəfis çətinliyi və qərribə oramenti ilə fərqlənir. Geyimdə bu stil onun utilitar funksiyası ilə heç bir əlaqəyə malik olmayan kostyumda da istifadə olunur.

XX əsr özü üçün kifayət qədər sabit elementlər hazırladı və onlarla əməliyyat edərək, qadın paltarının formalarının böyük müxtəlifliyinə nail oldu. Hərçənd 90 il boyunca kostyumun çox dəbdə olan forması dəyişdi.

XX əsrdə aparıcı forma tunik olaraq qalır – parçaların düzbucaqlı formasına əsaslanan köynək, yalnız ayrı – ayrı dövrlərdə müxtəlif siluətlər, xətlər, dekor, uzunluq ona xasdır. Əlbəttə, XX əsrin kostyumunda yeni çətinliklər və incəliklər ortaya çıxdı: birincisi, onun bədii ifadəliliyi əvvəllə nisbətən başqa üsullarla əldə edilir, yeni siluət tez – tez dəyişir, xətlər şıltaqdır və daimi deyil, ikincisi dəyişkəndir, fiqurun və kostyumun qarşılıqlı əlaqəsi dinamikada ifadə edilir. Onda eyni formanın geyimi bədənə gah oturur, gah da ona azca toxunur, gah da sərbəst sallanır.

Fransız təmtərağına, parçaların, krujevaların, müxtəlif dekorasiya və bəzəklərin nəfis uyğunluğuna ingilis etikətinin sərtliyi və geyinmək sənəti haqqında “təlimlər” dogmatizmi qarşı çıxdıqda XX əsrin kostyumunun üslub həlləri XIX əsrin sonunun kostyumunun əsas inkişafı ilə qabaqcadan müəyyən edilmişdir. İngilis kostyumunun asketizmi fransız həyat eşqində qəbuledilməz idi. Modelyerlər öz yaradıcılığında təbiətin motivlərini oynamağa çalışaraq, xalq kostyumunun ideyalarını mənimsədilər.

XX əsrdə kostyumun formasının inkişafı geyimin formalarının müxtəlif təyinatı üzrə əsas üslub həllərini hazırladı. Bu klassik, idman və fantazi stillərdir.

Klassik stil rəsmi işgüzar kostyumun həllində funksional xüsusi harmoniya ilə səciyyələnir. Kostyumun klassik stili tədricən formalaşır, onda ənənələr kostyumun inkişafında bu dövrün insanları üçün ən qiymətli hesab olunan nailiyyətlərlə üzvi sürətlə birləşir, idman stilinin kostyumu üçün aktiv hərəkəti təmin edən boş formalar xarakterikdir; xətlərin həndəsivliyi, taxma detalların və furniturun genişliyi və ifadəliliyi, naxış sətirlərinin bolluğu.

Fantazi stilində kostyum qeyri-adi formalarla və parçalanmalarla, mürəkkəb konstruktiv həllə, gözlənilməz xətlərlə, müxtəlif dekorasiyalarla və bəzəklərlə səciyyələnir.

Lakin stillərə insanda kostyum tipinin bədii emosional xarakteristikası kimi daha bir münasibət mövcuddur. Bu halda təyinat yaş xarakteristikası çaları daşıyır. Klassik stil ona xas olan formaların təmkinliyi ilə, hissələrin plastik və bütöv harmoniyası ilə orta yaşlı insanlara aiddir.

Bədii əsərlər insan tərəfindən yaradılan digər obyektlərdən öz obrazlılığına görə fərqlənir. Obraz bir fenomeni başqa bir şəkildə ortaya qoyan bir alleqorik, metaforik fikirdir. Bədii obraz insanı əhatə edən həqiqət anlayışının, idrakının və qəbulunun bir formasıdır.

Rəssam E.Kibrik, kitab illüstrasiyasının sənətkar üçün obrazlı düşüncəsinin dəyərini müəyyən edərək yazırdı: “Sənət üçün obrazlı düşüncə qabiliyyəti bu böyük qabiliyyət və əsl ilham əlamətidir. Bədii obrazın xarakteri odur ki, tipik xüsusiyyətlər xarakterdə, ümumi xüsusiyyətlər vahiddə özünü göstərir. Bədii obraz sanki dünyanın əks olunduğu bir damlaya bənzəyir”.

Rəssamların obrazlı düşüncəsi ilk baxışda birləşməyənləri bir-birinə birləşdirdi və bunun sayəsində gerçək hadisələrin gizli tərəflərini ortaya qoymuşdur.

Bədii obraz obyektiv reallığın əks olunma, düşüncə və işlənmə üsulu kimi incəsənətdə ümumi düşüncə formasıdır. Bir şəxsin fəaliyyətinin məhsulu obrazlı məzmunla malik deyilsə, bədii əsər deyil.

Ancaq obrazlılığı tapmaq üçün yanaşma eyni deyil. Əlbəttə ki, kostyuma münasibət baxımından bədii bir fenomendən söhbət gedir. Bir şəxsin “ikinci dəri”si olan geyimi, forması yalnız insan fiqurunun məntiqinə tabe olduqda öz mahiyyətini və də-

yərini saxlayır. Geyim nə qədər gözəl və modaya uyğun görünsə də, insan özünü komfort hiss etmirsə, o yararsızdır.

Kostyumun obrazlı ifadəliliyini axtarmaq rəssam – modelyerin ən əhəmiyyətli və eyni zamanda ən çətin vəzifəsidir. Onun bu işin öhdəsindən gəlməsi, əsasən rəssamın xaricdən aldığı təəssüratlardan və bu təəssüratları kostyum şəkillərinə çevirməsindən asılıdır, yəni ətrafdakı hər hansı bir hadisəni yaradıcı ruhlandırmanın tükənməz bir mənbəyinə çevirmə qabiliyyətindən asılıdır.

Kostyum insanın xarici görünüşünü süni şəkildə dəyişdirə bilən, bədənə ahəngdar birliyini və ya onun müəyyən hissələrinə vurğulayan və ya məhv edən yeganə sistemdir. Belə bir gerçək vəziyyəti düşünək; onun bədənə forma verən bir paltarda gördükdə “nə gözəl qızıdır!” deyə bilərik, bu kostyum öz “estetik funksiyasını” yerinə yetirmiş olur, bir insanı gözəl edir. Çoxsaylı qeyri – funksional detallar, məsələn, na-xış, parçanın şəkli, onun rəngi, krujevası, dekorativ düymələri, tikişləri, applikasiyaları və s. ilk baxışdan nümunə yalnız kostyum detallarının bəzək əşyalarıdır, lakin diqqətli təhlildə məlum olur ki, sahibinin sosial – mədəni mahiyyətini əks etdirərək onlar onun obrazını formalaşdırmağa kömək edirlər, obrazlı mükəmməllik isə gözəlliyin ən güclü mənbələrindən biridir. Bu halda, kostyumun bir estetik aspekti gözə görünmədən digərinə keçir, buna hər bir insana fərdi bir stil, imic yaratmaq üçün nəzərdə tutulmuş kostyumun bədii funksiyası deyilə bilər.

Geyim xüsusiyyətinə görə müxtəlifdir. O, ciddi və ya qeyri-adi, təmkinli və ya cəsarətli, idman və ya lirik üslublu ola bilər. Geyimin xüsusiyyəti onun üslubundan asılıdır. 70-ci illərin sonlarında klassik modanın xüsusiyyətində müəyyən dəbli geyimdə prinsipial dəyişikliklər baş verdi, lakin tək-cə fasonlar, siluətlər, uzunluqlar haqqında deyil, üslub haqqında da danışmağa başladılar. Hazırda əsas üslublar bunlardır: klassik, gənc, idman, folklor, cins, retro.

Klassik üslubun geyimlərin nisbəti insan fiqurunun nisbətinə, formalarının xəttinə və yığcamlığına təbii olaraq uyğun gəlir. İngilis kostyumu, Qabriel Şaneldən kostyum və kiçik qara paltar klassik üslubda yerinə yetirilmişdir. İdman üslubu idman üçün rahat, gigiyenik və gözəl geyimlərin modaya təsiri altında əmələ gəlib. İdman üslubunda səciyyəvi üslub xüsusiyyətləri, rahatlıq praktik, müxtəlif təyinatlı parçaların vəhdəti, müxtəlif furnitur, bəzək detallarıdır.

Ümumiyyətlə, hər bir kəs öz üslubunu bilməlidir. Öz üslubunu tapmaq asan iş deyil. Özünə diqqətlə baxmaq lazımdır. Daha tənqidi olmaq lazımdır. Tələsməmək, ən yaxşısı bir az modadan geri qalmaq, qanun və qaydaları bilmədən irəli getmək. Çalışmaq lazımdır ki, fantaziya geyimdə qəribəliyə və lazımsız qeyri – adiliyə aparmasın. Çalışıb böyük “az - az”ı tapmaq lazımdır ki, hansı ki, geyimi dəbli və müvafiq görünüşlü edir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, moda gəlir və gedir, üslub isə qalır.

Kostyum yaradarkən, onun məqsədini və istifadə şərtlərini bilmək lazımdır. Kostyum rahat, praktik və gözəl olmalıdır. Kostyum müəyyən fəaliyyət şəraitində müəyyən edilmiş ənənələri və ideyaları və insan davranışının təbiəti nəzərə alınmaqla yaradılır. İnsan fəaliyyətinin sahəsinin genişləndirilməsi yeni ixtisasların yaranmasına gətirib çıxarır və bu forma tək-cə rahat və məqsədəuyğun deyil, həm də estetik cəhətdən ifadəli olmaq, həm də bu yeni fəaliyyət növünü təcəssüm etdirmək üçün yeni növ kostyum növlərinin inkişafını tələb edir. Kostyumun formasına üç ölçülü, həcmli bir

obyekt kimi baxılmalıdır. Kostyumun forması onun silueti ilə xarakterizə olunur. Bir kostyumun silueti, adətən, üçölçülü formanın planlı ifadəsi olaraq adlandırılır və xüsusiyyətlərini vurğulayır. Təsadüfi deyil ki, kostyumda moda meyillərinin dəyişməsi siluətlərin dəyişməsi ilə xarakterizə olunur. Kostyum silueti çiyin xətlərinin və məhsulun baş hissəsinin, qol başlığının, bel və aşağı xətt səviyyəsinin xarakterindən asılıdır. Bir qayda olaraq, kostyumun forması frontal və profil siluətlərlə xarakterizə olunur. XX əsrin əvvəllərində geyim istehsalı üçün sənaye bazasına keçid və kostyumda formaların ümumi sadələşdirilməsi ilə əlaqədar üç aparıcı siluet yaradılıb: düz, yarı bitişik və yapışqan. 60-cı illərin ortalarına qədər siluetin yaşla bağlı əlamətə görə bölünməsi müəyyən edildi: gənc qızın kostyumunun silueti, gənc qadının kostyumunun silueti və yetkin qadının kostyumunun silueti quruldu. İdmançı bir yeniyetmə qızın kostyumu dinamik, siluetin “bağlılığı” ilə fərqlənir. Gənc qadının kostyumu lirikdir, zərif, şıltaq və yaxud balanslı siluətə malikdir. Yetkin qadın kostyumları, siluetin plastiklə bağlanması ilə fərqlənir, zərifdir. Siluetin estetik hissləri və ifadəliliyi əsasən kostyum formasının texniki hazırlanmasının keyfiyyəti ilə müəyyənləşdirilir. Ancaq əks əlaqə də mümkündür – eyni siluet bir çox hallarda müxtəlif konstruktiv həllər ilə əldə edilə bilər. Siluətləri, məhsulun bədənə yapışma dərəcəsi üzrə və həndəsi formanın növünə görə təsnif etmək olar.

Bu əlamətlərə əsasən, siluətləri qarşılaşdıraraq, kostyumun formalarını müqayisə etmək olar. İşləmələrin bütün təbəqələrində kostyumun əsas hissələrindəki detallarda, hər zaman, hətta heç olmasa təxminən, bu və ya digər həndəsi forma görmək olar. Siluetin dəyişdirilməsi əlaməti yalnız konfiqurasiyada deyil, ölçüdə dəyişən formanın həndəsi növünün dəyişməsidir. Bir formanın bir elementinin dəyişdirilməsi digər elementlərdəki dəyişikliklə nəticələnir. Beləliklə, kostyum forması müəyyən geometrik görünüşü, ölçüsü, kütləsi, silueti, səthi ilə xarakterizə olunur. Bu xüsusiyyətlərin nisbəti orta ölçülü ölçülərdən kənarlaşdıqda bir insanın bədən formasının ölçülməsinə təsir edir. Beləliklə, kostyumun forması müəyyən bir həndəsi görünüş, ölçü, kütlə, siluet, səth ilə xarakterizə olunur.

Qədim zamanlardan etibarən kostyum çoxsaylı inkişaf mərhələsindən keçib. Hər dövrdə moda üçün bir əsr dəyişməyən fərdi üslubu ilə xarakterik idi.

Borokko və ya ampir üslubundan fərqli olaraq, müasir kostyum çox tez dəyişir. Kostyumun inkişafı cəmiyyətin bütün sahələrində baş verən dəyişiklikləri əks etdirir. Lakin hər bir yenilik də indiki zamanda moda və uyğunlaşmaq deyil. Müasir kostyumda çox tez-tez keçmiş dövrlərin əks sədalarını tapmaq olar. Yeni əsr həyat, davranış, ünsiyyət, düşüncə tərzini diktə edir. Yeni düşüncə üslubunun əlaməti hər bir insanın şəxsi orijinallığı və unikalılığıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir bir kostyum yaradarkən dizayner yalnız moda yenilikləri deyil, həmçinin rahatlığı, çoxfunksionallığı və müasir cəmiyyətin tələblərinə və zövqünə uyğun olmalıdır. Müasir kostyumun əsas xüsusiyyəti zərif sadəlik və rahatlıq, gözəllik və faydalılıqdır.

Bəzən modadır deyə insanlar özlərinə yaraşmayan kostyumlar geyinirlər, bu təbii ki, heç estetik görünmür. Fikrimizcə, dizaynerlər kostyum hazırlayarkən ölçü, proporsiyalarla yanaşı, dəri rənginə, boy ölçüsünə, bir sözlə, standartlara deyil, fərdlərə uyğun kostyum hazırlasalar daha yaxşı olardı. Çünki hər bir istehsal edilən kostyum sahəsindən asılı olmayaraq istifadəçinin tətbiq etdiyi obrazı təbliğ edir.